

САМОПРОГОЛОШЕНІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

В умовах лібералізму та демократії переважна більшість невизнаних територій все сильніше намагаються заявити свої претензії на незалежність. Але демократія 21 століття щільно переплетена з інтересами великих держав, які і визначають, кому отримувати незалежність. У наслідок чого у межах міжнародного співтовариства утворилася своєрідна «сіра зона», у якій діють так звані «самопроголошені» держави або держави *de facto* [1, с. 117]. Використовуючи силові методи, нелегітимні утворення вклинюються у взаємини народів, порушують нормальний хід міжнародно-правової взаємодії тим самим підриваючи основи міжнародного правопорядку [2, с. 246].

По сьогоднішній день проблемним в доктрині міжнародного права (далі – МП) залишається питання необхідності формально-юридичного визначення поняття «народ». Відсутність подібного роду дефініції значною мірою ускладнює практику застосування норм МП, особливо в питаннях вирішення яких пов'язане з розмежуванням та встановленням співвідношення між принципом рівноправності та самовизначення народів. Відсутність офіційного визначення поняття «народу» змушує науковців та практикуючих юристів-міжнародників послуговуватися політологічними, соціологічними, етнографічними та іншими спеціально-галузевими визначеннями.

На міжнародно-правовому рівні право на самовизначення визнається за всіма народами (п. 2 ст. 1 і ст. 55 Статуту ООН; п. 1 ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, п. 1 ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права), разом з тим, у межах загального права народів на самовизначення, право саме на зовнішнє самовизначення, тобто створення власної держави, мають лише ті народи, які перебувають: під 1) колоніальною; 2) іноземною і 3) чужоземною окупацією [3, с. 56].

Таким чином, фактична наявність саме цих трьох випадків дає право місцевому населенню в будь-який момент створити організацію націо-

¹ Студента 4 курсу Інституту підготовки юридичних кадрів для органів юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

нально-визвольного руху та розпочати процес формування власної держави. Не можна вважати (тим паче іменувати) народом населення певної адміністративно-територіальної одиниці унітарної держави, яке до того ж байдуже до ідеї власної політичної незалежності, та являє собою сукупність фізичних осіб, що добровільно підкоряються центральній владі. Населення нелегітимних утворень, навіть якщо воно є народом у політологічному, соціологічному або етнографічному розумінні, у міжнародно-правовому розумінні права на зовнішнє самовизначення немає.

Для підтвердження сказаного слід згадати положення Декларації принципів МП 1970 р. котра чітко визначає, що: «Ніщо в наведених вище пунктах не має витлумачуватися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які вели б до розчленування або до часткового чи повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав, що дотримуються своїх діях принципу рівноправності і самовизначення народів, як цей принцип, викладений вище, і, внаслідок цього мають уряди, які представляють без розрізнення за расою, віросповіданням або кольором шкіри весь народ, що проживає на цій території» [4, с. 175].

У свою чергу Декларація ООН про права корінних народів від 13 вересня 2007 р. говорить у преамбулі про те, що «корінні народи рівні з усіма іншими народами», підтверджує «основне значення права на самовизначення всіх народів», і нагадує про те, що «ніщо в цій Декларації не може бути використане для відмови будь-якому народу в його праві на самовизначення, здійснюваному відповідно до міжнародного права». Крім того, ст. 2 знову вказує, що «корінні народи вільні й рівні з усіма іншими народами», а ст. 3 підтверджує, що «корінні народи мають право на самовизначення». Проте подальший текст, зокрема ст. 4, однозначно вказує лише на внутрішній аспект права на самовизначення: «Корінні народи при здійсненні їх права на самовизначення мають право на автономію або самоврядування в питаннях, що належать до їх внутрішніх і місцевих справ, а також шляхів і засобів фінансування їх автономних функцій». Більше того, у ч. 1 ст. 46 чітко зазначається: «Ніщо в цій Декларації не може тлумачитися як таке, що припускає яке-небудь право будь-якої держави, народу, групи осіб або окремої особи займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-які дії на порушення Статуту ООН або розглядатися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які призводили б до розчленування або до часткового чи повного по-

рушення територіальної цілісності й політичної єдності суверенних і незалежних держав»[2, с. 247].

На підставі текстуального аналізу нормативних положень цих документів, можна прийти до висновку проте, що навіть на рівні політичної декларації, не говорячи вже про чинне МП, корінні народи не мають права на створення власного суверенного державного утворення. Якщо корінний народ не створив своєї представницької організації (плем'я, громада, союз та ін.), то МП буде мати справу лише з окремими фізичними особами, що належать до корінного народу. Аналогічно права на створення власної суверенної держави не мають різного роду меншини. Відповідно до ч. 4 ст. 8 Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин від 18 грудня 1992 р., «ніщо в цій Декларації не може бути витлумачене як таке, що допускає яку б то не було діяльність, що суперечить цілям і принципам ООН, включаючи принципи поваги суверенної рівності, територіальної цілісності й політичної незалежності держав». При цьому, як відзначив Спеціальний доповідач Мігель Альфонсо Мартінес, захист національних меншин поширюється «лише на фізичних осіб, які входять до складу таких груп населення, а не на саму групу як таку, що розглядається як одне ціле [2, с. 249].

Актуальність проблеми «самопроголошених» держав обумовлюється тим, що низка існуючих держав із різних політичних причин погоджуються на визнання нелегітимних утворень, тим самим добровільно беручи на себе міжнародно-правове зобов'язання, яке за своєю природою є протиправним та грубо порушує норми міжнародного права. Причому визнана сторона на цій підставі може вимагати від сторони, що визнає, і надалі порушувати суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність материнської держави. Порушуючи чужий суверенітет, держава, що визнає, тим самим ставить під сумнів принцип суверенної рівності держав і невтручання у внутрішні справи, у тому числі щодо самої себе. МП не визнає за державами права на правопорушення, тому факт визнання нелегітимного квазідержавного утворення повинно чітко та однозначно кваліфікуватися суб'єктами МП, як міжнародне правопорушення.

Досліджуючи проблему міжнародно-правового статусу «самопроголошених» держав, не слід залишати поза увагою питання долі цивільного населення, яке проживає на підконтрольній сепаратистам території. Квазідержавні утворення, перебуваючи поза межами правового поля, не

здатні забезпечити функціонування правового механізму реалізації основоположних прав та свобод людини і громадянина. Більше того, прагнучи силовими методами домогтися незалежності від материнської держави, сепаратисти практично беруть у заручники все населення даної території, а численні людські жертви виступають в якості додаткового аргументу на користь сепаратизму [5]. На сьогодні у МП фактично відсутні юридичні гарантії та правові механізми захисту цивільного населення від політичного сепаратизму та його руйнівних наслідків [6].

Досить важливе практичне та теоретичне значення має вирішення проблеми визнанням за нелегітимним утворенням права на сепаратизм у випадку перевищення материнською державою права на самозахист від сепаратизму. Як показує практика, квазідержавні утворення намагаються виправдати правомірність оголошення незалежності тим, що проти них правоохоронними органами материнської держави була застосована сила. Сучасне МП у цілому не забороняє державі застосовувати силу для придушення сепаратизму, відновлення своєї територіальної цілісності та суверенітету над усією територією держави. При цьому застосування сили має відповідати вимогам адекватності та співмірності. Однак на практиці далеко не завжди вдається відразу оцінити всю складність ситуації, що склалася. Майже завжди сторони конфлікту тією чи іншою мірою порушували права людини. Застосування сили незаконними збройними формуваннями проти правоохоронних органів держави є злочином, адже самопроголошена держава є нелегітимним утворенням, яке не має права на самозахист в силу того, що воно позбавлене прав та обов'язків та в цілому не визнається суб'єктом МП.

Міжнародне гуманітарне право покладає на державу обов'язок контролю за діяльністю її службових і посадових осіб. У випадку, якщо конкретний працівник правоохоронних чи оборонних структур у ході проведення силових операцій проти сепаратистів вчиняє злочин, то це тягне кримінальну відповідальність конкретної фізичної особи. Держава також може понести міжнародно-правову відповідальність, пов'язану з відсутністю контролю за діями її службовців і зокрема, у випадку не притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Однак подібна міжнародно-правова відповідальність суверенної особи не передбачає розчленування її території, тим більше на користь юридичного «нуля» (юридично неіснуючого суб'єкта) у вигляді різного роду нелегітимних утворень.

Таким чином сучасне МП визнає право на створення власної незалежної держави лише за невеликою групою народів, котрі перебувають під колоніальною, іноземною або чужоземною окупацією. Інші, вже створені та існуючі держави ні в кому разі не позбавляють своїх громадян права на самовизначення, а, навпаки, виникли та існують, як результат постійно здійснюваного суверенного права народу на самовизначення. Якщо держава вийде за межі своїх сервісно-обслуговуючих функцій, то за громадянами завжди залишається визнане усім цивілізованим світом право на повстання як крайній захід із метою повалення злочинної влади. За громадянами завжди залишається право визначення основних напрямків розвитку та перетворення держави в рамках якої вони існують [7, с. 173]. Інша справа, що внутрішні зміни не завжди відбуваються мирним шляхом.

Література:

1. Ампар К. А. Политика двойных стандартов в отношении Косова и непризнанных республик на постсоветском пространстве / К. А. Ампар // Современное право. – 2007. – №4. – С. 116-120.
2. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії / О. В. Тарасов. – Х. : Право, 2014. – 247 с.
3. Барсегов, Ю. Г. Народ Нагарного Карабаха – субъект права на самоопределение / Ю. Г. Барсегов. – М.: Междунар. гуманист. фонд арменоведения, 1993. – 56 с.
4. Кошелюк В. Г. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на Європейському континенті / Кошелюк В., Гринюк Т. А. // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 01/2008. – Вип. 37. – С. 287-292.
5. Rasheed A., Parker N., Kalin S. Iraqi Forces Stood By, Some Crying, As Iran-Backed Shia Militias Executed 72 Sunnis, available at: <http://www.businessinsider.com/survivors-say-iraqi-forces-watched-as-shiite-militias-executed-72-sunnis-2015-1>
6. Leader of Iraq's Yazidis Issues Distress Call, Appeals for Help Against ISIS, available at: <http://www.aina.org/news/20140804041237.htm>
7. Гасымов Ф. Р. Проблема непризнанных государственных образований и международное право / Ф. Р. Гасымов // Сб. аспирант. науч. работ юрид. фак. КГУ. Вмп. 6. – Казань: Изд-во Казан, ун-та, 2005. – С. 164-175.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. В. Тарасов